

אילום

האילום נזכר פעם אחת במשנה, בתוך רשימת דברים המשמשים בהכנת אוכלים, אך כשלעצמם אינם ראויים למאכל אדם, ומתקיים עליהם דיון אם הם מקבלים טומאה (טבול יום א ה). הוא אינו נזכר בכל מקור תנאי אחר.

הזיהויים

■ **כלך החלתית, 'חלתית'** (*Ferula assafoetida*) - עשב רב-שנתי גבוה. גדל במרכז ודרום אסיה. את השרף שבגבעוליו ושורשיו מייבשים, והוא משמש לתיבול

כלך החלתית

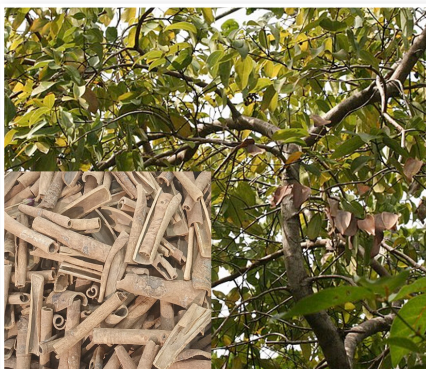
ולרפואה. כך זוהה האילום אצל רב שרירא ובפירוש הגאונים לטהרות.¹ הרמב"ם הדגיש שהאילום הוא שורש החלתית, וציטטו אותו תנחום הירושלמי ורע"ב וכן בתפא"י כאחת מאפשרויות הזיהוי.² הזיהוי מופיע גם בפרשנים מתימן.³

■ **מלוח קיפח** (*Atriplex halimus*) -

שיח הנפוץ בעיקר באזורים מדבריים. עלי המלוח אוגרים את עודפי המלח שהצמח קולט מן הקרקע המדברית, והם נצברים בשערות זעירות על פני העלה, ומכאן טעמם המלוח של העלים ושמו של הצמח. הצמח נפוץ באזורים מדבריים לחים יחסית במערב אסיה ובצפון אפריקה, וכן באזורי חוף בדרום אירופה. עלי המלוח עשויים להיאכל, חיים או מבושלים. זיהוי זה מופיע כאחת האפשרויות בכתב"ה, ייתכן בעקבות

מלוח קיפח

קינמון ציילוני

קריאה שלו בפירוש הגאונים לטהרות, שם לא ברור אם מובא זיהוי אחד (*F. assafoetida*), או שני זיהויים, שאחד מהם הוא המלוח.⁴

■ **קינמון** (*Cinnamomum*) - סוג הכולל כמה מיני עצים שמקליפת גזעם מפיקים תבלין. מקורם של רוב מיני הקינמון בדרום מזרח אסיה. כך מזוהה האילום בספר המליצה.⁵

אלום (מינרל)

■ **המינרל אלום** (גופרת אשלגן וחמרן) - שימש בטיפולים שונים ברפואה הקדומה, בעיקר לעצירת דם ולריפוי פצעים. כימי הביניים שימש בין השאר גם לטיהור מים וכן השתמשו בו בתעשיות קוסמטיקה, צבעים ועוד. כך אצל כתב"ה.⁶

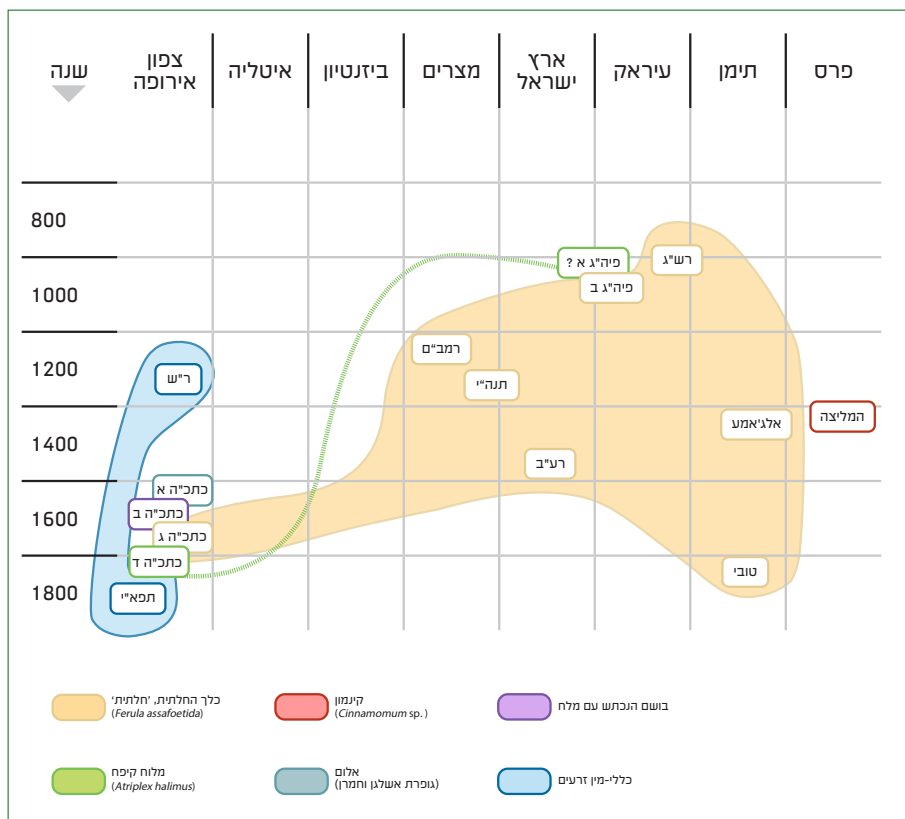
עיון

על פי ההקשר במשנה, נראה שהאילום הוא צמח, שאף שמשתמשים בו בהכנת אוכל, הוא אינו ראוי למאכל כשלעצמו בצורתו הגולמית, ועל כן הוא אינו מקבל טומאה. הזיהוי עם החלתית עונה להגדרה זו - גושי שרף החלתית הם בעלי ריח עז ולא נעים, שמתעדן רק לאחר בישול. אומנם האילום נזכר במשנה בסמיכות לחלתית עצמה, ועל כן צריך להבדיל בין שניהם, אולי כשני תוצרים שונים של *F. assafoetida*, ולכן הדגיש רמב"ם שהוא שורש של אחד ממיני החלתית.⁷ התבלין קינמון לכאורה עונה להגדרה, אף שבהמשך המשנה נמנים מיני תבלין אחרים - הקצח והשומשום והפלפל - שלגביהם נפסק שמקבלים טומאה. עלי המלוח, לעומת זאת, נראים כמתאימים פחות להגדרה זו, מכיוון שהם נאכלים, גם אם בדוחק.

הזיהוי עם המינרל אלום הינו ייחודי, ומבוסס בוודאי על הדמיון בשם. אף שבמבט ראשון נראה שאין מקומו של מינרל בתוך משנה המונה מוצרים מן הצומח, עיון במשנה הקודמת (טבול יום א ד) מגלה דין דומה לצרור (גוש עפר או אבנים) ולמלוח:

הצרור שבכיכר, וגרגר מלח הגדול. ובכל זאת - הצרור והמלח נזכרים בהקשר של אוכל (גם אם הצרור אינו נאכל, כמובן) ואילו שימושי האלום לא היו קשורים לאוכל (מלבד אולי טיהור מים ויין).

החוקרים מזהים את האילום עם כלך החלתית.⁸

הערות:

1. רש"ג (עמ' 173, ש' 1): אלאנגדאן < انجدان = *F. assafoetida* (עיסא, עמ' 82, ע' 8); פיה"ג (טבול יום עמ' 137 ש' 2): והאילום פ' יש שונים והאלום ופ' מלוח ולש' יוני הוא שנידוך עם המלח שמו מ(ו)חרות < محروث = *assafoetida* (רמב"ם, רוזנר, עמ' 174, ע' 223; אשבילי, א, עמ' 62, ע' 85; עיסא, עמ' 82, ע' 8). לא ברור אם זהו הזיהוי היחיד בפיה"ג, ואז צריך לקרוא שה'מחרות' נקרא ביוונית 'מלוח', מכיוון שדרכו להיות נידוך עם מלח, או שמא יש לראות כאן זיהוי נוסף עם *Atriplex halimus* (מלוח קיפח).

2. רמב"ם (טבול יום א ה עמ' תרצב): אלאנג'דאן והוא שורש של אחד ממיני החלתית שאינו מאכל אדם אבל משתמשין בו מעט באוכל < לעיל רש"ג. תנה"י (עמ' 38, ערך 'אלם'): פירוש המשנה אלאנג'דאן והוא שורש של סוג מסוגי אלחלתית שלא יצלח למאכל; רע"ב (טבול יום א ה): והאלום אמרו עליו שהוא שורש מין ממיני החלתית; בכתב"ה (דף י ע"ב) מצוטט הרמב"ם באופן משובש: ... והר"ם בל"ע [=בלשון ערב] אנגרבי והוא שורש מין מהחלתית ואינו מזון אמנם ישימו אותו במזון כמו שמצרפין המלח הנקרא אלבורק. אנגרבי - ככל הנראה שיבוש של אנג'דאן.
3. אלג'אמע (עמ' 11, ערך 'אילוס'[]): אלאנגדאן והו נוע [=והוא מין] מן אלחלתית; מילון מהד' טובי (עמ' 83): בערבי חלתית < شجرة الحلتيت = *F. assafoetida* (עיסא, עמ' 82, ע' 8).
4. כתב"ה (דף י ע"ב): ואולי לפי ס"א [=ספר אחר] והלום הוא הצמח הנקרא אצל היונים הלימון כי היו אוכלים אותו לבלתי ידעבו < *Atriplex halimus* = *αλμυρον* (לידל וסקוט, עמ' 56). ביחס לאופן הקריאה בפיה"ג ראה לעיל הערה 1.
5. המליצה (ש. ד' 22): אילום דארצ'יני < دار چینی (פר.) = *Cinnamomum* (סטיינגאס, עמ' 496; אחונדוב, עמ' 371).
6. כתב"ה (דף י ע"ב): אלוס י"מ אותו כמשמעו ב"ר [=בלשון רומי] אלומין. אלומברי פיאינדרא בל' [=בלשוננו], וי"א שהוא מין בושם הנכתש עם המלח < *Alumen* (לט.) *Alumbre piedra* (ספ.) [מילולית: 'אבן אלוס'] (=אלום - גופרת אשלגן וחמרן, תרכובת כימית המשמשת כחומר מרפא וכן בתעשיות שונות (על השימוש באלום באזורנו ראה לב ועמר, עמ' 274; עמר ולב, עמ' 140-141).
7. בחיבורו הרפואי, שחיבר רמב"ם בערוב ימיו, נזכר כי אנג'דאן הוא דווקא עלה הצמח (רמב"ם, רוזנר, עמ' 17-16, ע' 18. ועיין עמר, רמב"ם, עמ' 83).
8. לעף, פלורה, ג, עמ' 452; שם ד עמ' 70; פלדמן, משנה, עמ' 283; פליקס, צומח, עמ' 195.